

Evidence kulturních památek na přelomu 50. a 60. let 20. století

Vzpomínky doktora Jaroslava Herouta

Zákon č. 22/1958, o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958 v článku 1 paragrafu 7 Evidence památek stanovil, že: „Památky se zapisují z evidenčních důvodů do státních seznamů památek. Chráněny jsou i památky do těchto seznamů nezapsané.“

Do Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody jsem byl přijat na tři měsíce od konce února 1959 jako zástup za nemocnou pracovníci sbírky fotografií a negativů. To ještě instituce sídlila proti boku kostela Panny Marie u Jezulátka. Nastálo jsem pak nastoupil od 16. března 1961 a až do svého penzijního věku jsem byl zařazen v „sopisovém“ oddělení v Kučerově paláci na Pohořelci, který byl majetkem ústavu (přišel o něj až v restitucích po roce 1989).

Přijímali mě tehdy ředitel ústavu dr. Jaroslav Veselý, šéf odboru ochrany přírody, a jeho náměstek pro památkovou péči (můj budoucí nadřízený), o osm let starší kolega z Menclovy skupiny PhDr. Jiří Kostka.

Mezitím se zřejmě již delší dobu hledaly cesty, jak připravit Státní seznam kulturních památek. První jednání, k němuž jsem byl přizván, vedl doc. Václav Mencl a jednotlivé, pravděpodobně dříve vybrané památky v něm k projednání předkládal kolega Jiří Hilmera. Probírala se již gotika a já jsem navrhl zařadit také Hrádek v Kutné Hoře, mém rodném městě. K mému překvapení doc. Mencl návrh odmítl, říka, že „městskou gotickou architekturu máme již dostatečně zastoupenou“.

O něco později poslal dr. Kostka doc. Mencla a mne autem na nějaké školení do Pardubic. Doc. Mencl se cestou v rozhovoru nečekaně vrátil k státním seznamům. Řekl, že kdyby měl o zápisech rozhodovat on, že by starostů nespál a že by nezapisoval ani všechny gotické domy. Já namítl, že podle zákona se do Státního seznamu nemovitých památek zapisují veškeré nemovité památky na území daného kraje. „Tak to není myšleno,“ pravil doc. Mencl.

Když jsem přišel do Kučerova paláce (ještě bez dřevěných podlah), pracovali jsme v dost provizorních podmínkách s jedním telefonním aparátem na dřevěné židli postavené při stěně haly

v patře, k němuž při zvonění přibíhal vždy jeden pracovník, který měl ten den podle rozpisu službu. Poté běžel zpět pro volaného, jenž si mohl při vyřizování hovoru sednout na druhou židli – přistavenou vedle té s telefonem. V naší kanceláři (místnosti s betonovou podlahou) opisovali kolegové ručně na pokyn dr. Kostky na papírové čtvrtky údaje ze svazků tištěných Soupisů památek historických a uměleckých v království českém (roku 1897 vyšel jako první svazek okres Kolín), později v Čechách a Československé republice. Všechny okresy, pokud byly zpracovány, byly v těchto původních soupisech publikovány v hranicích a s místními názvy, jaké měly v době sepisování. Protože nové uspořádání, které jsme připravovali, mělo vycházet z aktuálního seznamu obcí, bylo třeba přizpůsobit se hranicím stávajících krajů i sídel.

Oficiálně se přitom vycházelo z úvahy, že památek je příliš mnoho, a vytváření jejich soupisu tedy mělo být příležitostí, při níž bude možné kritickým posuzováním počet památek „rozumně“ snížit. Dvěma pracovnícům ze Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody bylo uloženo, aby připravily vzorový článek v odborném časopise, v němž by početně i slovním výčtem porovnály, kolik památek se ve vybraném konkrétním okrese nadále nedoporučuje za ně považovat. Protože zvolený okres byl na hodnotné památky značně bohatý, zůstávalo i po redukcí v seznamu stále snad čtyřicet kostelů. Když to zjistil ředitel příslušného krajského střediska památkové péče a ochrany přírody, prohlásil, že je vyloučeno, aby v kraji (který se skládal z deseti okresů) bylo chráněno čtyři sta kostelů (přičemž samozřejmě sotva mohl předpokládat, že by v každém okrese byl tak vysoký počet památkově cenných kostelů).

Princip „výběru“ se prosazoval všude, často proti názoru odborníků. Ve Východočeském kraji jsem služebním autem krajského střediska v Pardubicích přijel do obce, kde byl velký kostel a opodál kamenná boží muka s nápisem vztahujícím se k moru, který tuto ves v historii postíhl. Za východočeské památkové středisko se mnou jel penzionovaný bývalý ředitel zrušeného králo-

Jaroslav Herout. (Foto z archivu autora)

véhradeckého střediska soudruh Špinka, který kromě zimního období pro pardubické středisko každoročně pracoval. Nebyl to odborník. Já bych samozřejmě zapsal obě památky, ale on prohlásil, že „se vezme“ jen jedna – kostel, nebo boží muka –, ale raději (což znamenalo pouze) boží muka. S ním bylo neradostné dohadování...

Jiná situace byla například v okrese Olomouc, kde do terénu jezdili sami odborníci: za okres dr. Machytka a územní konzervátor Ing. Kšíř, který nejenže výborně znal regionální památky, ale také byl autorem mnoha odborných článků, za krajské středisko dr. Mirka Nováková a za Státní ústav památkové péče a ochrany přírody dr. Eva Šamánková a já. Dr. Machytka rozhodl, že státní seznam musí být výběrový, a kupodivu s dr. Šamánkovou často proti názoru nás tří zbývajících určovali, co se bude, či nebude zapisovat. Když jsme my tři chtěli dvojicí přehlasovat, dr. Machytka uvedl, že o odborných věcech se nehlasuje, ale rozhoduje jejich kvalita.

Krajská střediska pak v jednotlivých krajích pořádala pro okresní inspektory kultury pověřené památkovou péčí, okresní konzervátory památkové péče i další zúčastněné osoby jakési semináře, jejichž cílem bylo obeznamování se s obsahem formulářů-rubrik kartotéčních listů. Výklad vesměs podával odborný pracovník Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody. V případě Západočeského kraje jsem to byl já. Nocovali jsme v Kadani, večer byl vyplněn přátelskými rozhovory a po prohlídce města jsme další den

pokračovali do Litoměřic, kde výklad obohatil ještě pracovníci místního střediska včetně ředitele.

Naopak z Brna, tedy Jihomoravského kraje, se uskutečnil jen odpolední výjezd po okrese Brno-venkov, po střediskem předem vybraných objektů různé povahy: Dolní Kounice (zřícenina gotického klášterního kostela a zámek s rozlehlým pozdně gotickým opevněním nad obcí, přestavěný z hradu), Ivančice (s kostelem a renesančním domem) a Oslavany (s původně gotickým klášterem a kostelem přestavěným na renesanční arkádový zámek).

Kromě toho jsme krajským střediskům pomáhali se soupisy v celém okrese Jindřichův Hradec. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody na to vyčlenil dvě auta a dvě dvojice svých pracovníků.

Kromě Jihomoravského jsem se účastnil výjezdů do všech ostatních krajů, někdy jen s kolegy z našeho pracoviště, častěji však i s pracovníky daného střediska a občas navíc i s ostravskými fotografy. Neobvyklá byla čtyřlenná vícedenní výprava do zasněžené Ostravy, zorganizovaná naší tehdejší vedoucí dr. Helenou Hanšovou. Tamní středisko mělo poměrně hodně restů, ale z terénu pořídilo dost snímků památek o rozměrech 6 x 6 cm s popisy míst i názvy objektů. My jsme pak měli tyto fotografie rozložené na několika stolech a potřebné údaje, které se z nich daly vyčíst, jsme rovnou vypisovali, aby se tím urychlila práce v terénu.

Ve městech, kde na náměstí a v přilehlých ulicích dosud převládaly historické domy s půdorysem dotčeným jen například zazděným podloubím, příčkami vloženými pod klenby nebo schody do patra, jsem půdorysy prvního a případně i druhého poschodí zachycoval v orientačních kresbách. Ty byly následně přiřazovány do složek evidenčních listů ještě ke slovnímu popisu a sloužily k lepší informovanosti každého, kdo v domě nebyl. Podobně mohly být připojovány i kresby některých detailů, jež nebylo možné vyfotografovat.

A jak se potom v kompletaci Státního, později Ústředního seznamu kulturních památek postupovalo? Zprvu se zavedlo pravidlo, že podklady pro výběr položek budou připravovat odborný pracovník krajského střediska, okresní konzervátor památkové péče probíraného okresu a jako jejich pomocníci a spolupracovníci budou určeni takzvaní zpravodajové – každý ve svém obvodu. Na zpravodajích památkové péče se spíše vyžadoval zájem než odborný pohled, což dobře dokládá příklad jednoho zápisu od nejmenované zpravodajky: „Chaloupka pěkná, jak to u nás bývá +

místo + čp.“ Památkář měl také připojit snímky 6 x 6 cm určené pro státní seznam. Poté se s pracovníkem střediska a konzervátorem sešli a probírali získaný materiál a podle snímků nebo známých památek a nesporné kvality památky vybírali a vyřazovali objekty evidentně nepamátkové i ty, které byly přestavěné nebo sešlé. Objekty, jejichž snímky nebyly příliš zdařilé, byly zařazeny k návštěvě v terénu a teprve na základě jeho výsledku se o nich rozhodovalo.

Krátce na to byla zahájena práce na Státním seznamu movitých kulturních památek. Každý z odborných pracovníků měl přiděleny dva kraje, v nichž měl s pracovníkem tamního střediska pracovat průběžně pět týdnů a na dalších pět týdnů přejít do druhého kraje. Já jsem první týdny pobýval v okrese Klatovy a druhých pět týdnů v okrese Olomouc. Protože bývaly slunečné letní dny, často jsme se ze vzdálenějších míst vraceli až po osmé hodině. Navštívenými objekty byly vesměs kostely a fary.

V Praze zatím probíhalo druhé projednávání Státního seznamu nemovitých kulturních památek, tentokrát za účasti odborníků mimo ústav. K této příležitosti zhotovily fotoateliéry ve třech exemplářích velké kopie snímků tehdejšího stavu projednávaných památek a všichni přítomní obdrželi rozmnožený seznam položek. Hodnotu památek či jejich význam měla na evidenčních kartotéčních listech vyjadřovat barevná římská čísla I, II, III, ale jelikož se proslýchalo, že nejnižší hodnota bude na odpis, snažila se dr. Helena Hanšová přidat ještě číslo IV, což se jí nepodařilo. V kartotéce se při trojích revizích číselné a barevné hodnocení často měnilo, takže mnohdy byly vedle sebe i všechny tři barvy.

Ke konci mé služby se několikrát zkoušela různá adjustace obalů do kartoték státního seznamu a poté rozkreslování rubrik na kartách.

V naší kanceláři sedělo osm osob i s brigádníci, již se při zapisování pošty hlasitě diktovalo, navíc tu byly dva telefony. Vyhledávání údajů pro zájemce probíhalo po telefonu nebo i při osobních návštěvách, byť se někdy jednalo třeba jen o zjištění evidenčního čísla z kartotéky. Velmi často volal zejména jeden nejmenovaný inženýr z ministerstva. Byl-li jsem náhodou v prvním patře, musel jsem běžet nahoru, přečíst či zavřít kartotéku a vrátit se do prvního patra. Svého času jsem proto se souhlasem tehdejších přítomných zavedl denní služby pro zvedání telefonu, podávání informací a obsluhu badatelských návštěv, zkrátka přítomnost v kartotéce. Sám jsem si vzal služby v pátek, protože jsem nikdy neodcházel dřív, ale dámy se přesto jednou obrátily se stíž-

ností na dr. Wagnera a ten služby ochotně zrušil. Mně tím však přibyla práce, protože jsem jako jediný uměl přečíst evidenční číslo památky a věděl, co je kde umístěno v dost slušně vybavené příruční knihovně naší kanceláře a co by se komu dalo nabídnout. Když bylo dopředu jasné kdo, kdy a proč přijde, měl už podklady připravené na „badatelském“ stole se založenými stránkami.

Pokud jde o tu „naši“ knihovnu – každého, kdo u nás nastupoval, a nebylo jich málo, jsem na ni zvlášť upozornil a zdůraznil, že se s jejím obsahem má obeznámit. Popravdě řečeno, nikoho jsem při této činnosti nikdy neviděl.

Když jsem potom jako zaměstnanec Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody končil, vzpomínal jsem často na prostornou, světlou a hlavně tichou kancelář krajského střediska v Ostravě, kde jsme měli možnost krátce působit a kde kromě kartotéky státního seznamu seděly vedle sebe dvě dámy, které zakreslovaly do pozemkových map situaci zapsaných památek. Neří divu, že jsem netoužil po přesluhování.